

СОЦІАЛЬНІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА РОЗГОЛОШЕННЯ ЛІКАРСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ

Антон БАЙДА, ORCID 0000-0002-5532-899X¹

¹Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

Автор-кореспондент: Байда Антон, електронна пошта baydaanton@gmail.com

Анотація. Досліджено соціальні та кримінологічні фактори встановлення кримінальної відповідальності за розголошення лікарської таємниці. Виявлено, що науково-технічний прогрес у медицині породжує нові явища, яким необхідні свої етичні гарантії. Приведено приклади таких нових явищ, для яких особливе значення має збереження в таємниці медичних заходів (корекція статі, штучне запліднення, трансплантація тощо). Встановлено окремі негативні прояви функціонування системи охорони здоров'я, які збереглися з радянських часів (авторитаризм у відносинах лікаря та пацієнта і як наслідок пов'язане з цим ігнорування прав останнього, безвідповідальність медичного персоналу, декларативність переважної більшості правових норм). Наголошено, що важливе значення при встановленні кримінологічних факторів, які вплинули на встановлення кримінальної відповідальності за незаконне розголошення лікарської таємниці, є суспільна небезпечність такого діяння, його поширеність та рівень латентності. Зроблено висновок, що свідченням високого ступеня суспільної небезпечності розголошення лікарської таємниці є передбачення законодавцем відповідальності за це діяння у розділі II Особливої частини Кримінального кодексу «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи». Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя та здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Обґрунтовано, що суспільна небезпечність діяння не вичерпується важливістю суспільних відносин, на які воно посягає, і необхідним є встановлення наслідків, які можуть бути спричинені таким посяганням. Законодавець у ст. 145 КК передбачив відповідальність за незаконне розголошення лікарської таємниці, якщо воно спричинило тяжкі наслідки. Проте нормативно ніде не закріплено, які ж саме наслідки потрібно відносити до тяжких, тобто дане поняття є оціночним. Доведено, що такими наслідками може бути суттєва шкода здоров'ю, а також моральна шкода. Встановлено, що досліджуване кримінальне правопорушення не має значної поширеності та має значний рівень латентності.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, лікарська таємниця, соціальні фактори, кримінологічні фактори.

Внесок автора

Автор підготував статтю самостійно. Автором було самостійно підібрано літературу, проведено її аналіз та сформульовані висновки.

Заява про розкриття інформації

Автор не має жодних конкуруючих фінансових, професійних чи особистих інтересів щодо інших осіб.

ВСТУП

Найсуворішим видом юридичної відповідальності є кримінальна. Тому рішення законодавця про визнання діяння кримінально протиправним і караним, тобто про криміналізацію, повинне бути особливо виваженим. У кримінальному законодавстві є чимало випадків, коли раніше

правомірні діяння згодом визнавалися кримінально протиправними. Всі законодавчі норми породжуються потребами суспільства у правовій охороні (Коробеев, 1987), проте вони можуть адекватно відображати потребу суспільства, а можуть і не відповідати їй, досягати чи не досягати мети, яку поставив законодавець (Кузнецова, Злобин, 1976). Тому важливе значення має встановлення відповідності кожної кримінально-правової норми, в тому числі і ст. 145 КК України, реальним потребам суспільства, тобто її соціальної обумовленості. Соціальна обумовленість норм закону про кримінальну відповідальність визначається різними за значущістю соціальними, політичними, економічними, психологічними та іншими факторами, встановлення та розкриття яких дає змогу підтвердити необхідність кримінально-правової охорони певних суспільних відносин, спрогнозувати розвиток тих або інших інститутів кримінального законодавства, підвищити наукове обґрунтування змісту закону (Борисов, 2003). Проте зважаючи на особливості розголошення лікарської таємниці для встановлення соціальної обумовленості цього кримінального правопорушення в межах даного дослідження доцільним та достатнім буде аналіз соціальних та кримінологічних факторів.

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА

Аналізу кримінально-правових проблем забезпечення охорони життя та здоров'я особи у сфері забезпечення прав людини на медичну допомогу присвятили свої праці чимало науковців. С. В. Гринчак при дослідженні соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини виділив соціально-економічні, медичні, нормативні та кримінологічні фактори (Гринчак, 2011). В. М. Куц, С. В. Гізімчук та В. О. Єгорова при вирішенні питання соціальної обумовленості криміналізації незаконного проведення дослідів над людиною обмежилися вивченням соціальних, нормативних та кримінологічних факторів (Куц та ін., 2012). Л. К. Карпенко питання соціальної обумовленості криміналізації незаконного розголошення лікарської таємниці розкриває через медико-біологічні, соціально-політичні, суспільно-правові і морально-етичні наслідки такого розголошення. Окрім того, автор виділяє соціально-правові та моральні підстави криміналізації досліджуваного діяння (Карпенко, 2013). Деякі кримінальні правопорушення, що безпосередньо входять до групи посягань в сфері медичної діяльності, досліджено в дисертаціях О. В. Сапронова (2005 р.), В. О. Єгорової (2010 р.). Питання правової оцінки результатів медичної діяльності досить активно розробляються в межах інших юридичних галузей (З. С. Гладун, Р. Ю. Гревцова, І. Я. Сенюта, С. Г. Стеценко, В. Ю. Стеценко та ін.). Праці зазначених та інших дослідників, безумовно, сформували значну науково-теоретичну базу для розв'язання багатьох питань охорони порядку відносин в сфері забезпечення прав людини на медичну допомогу та таємницю про стан здоров'я.

Метою статті є дослідження та аналіз соціальних та кримінологічних факторів встановлення кримінальної відповідальності за розголошення лікарської таємниці.

МЕТОДОЛОГІЯ

Для досягнення мети наукової роботи та вирішення поставлених завдань використано загально- та спеціально-наукові методи пізнання: діалектичний – під час встановлення факторів, які більшою мірою обумовлюють криміналізацію незаконного розголошення лікарської таємниці; юридичний (догматичний) – для з'ясування змісту деяких положень законодавства у сфері охорони лікарської таємниці; аналізу і синтезу – при вивченні наукового та практичного розуміння факторів криміналізації розголошення лікарської таємниці; статистичний – під час аналізу даних судово-слідчої практики; системно-структурний і функціональний – при з'ясуванні доцільності встановлення кримінальної відповідальності за розголошення лікарської таємниці.

РЕЗУЛЬТАТИ

Соціальні фактори показують відповідність криміналізації незаконного розголошення лікарської таємниці основним тенденціям державної і суспільної політики, рівню і характеру

суспільної свідомості та стану громадської думки. Також соціальні фактори визначаються важливістю відносин, які забезпечують охорону інформації по стан здоров'я особи, інтимну та сімейну сторони її життя. Завданням та метою, які наразі поставлені перед сучасною системою охорони здоров'я України, є забезпечення населення якісною та доступною медичною допомогою згідно з рівнем технологічного розвитку, а також зміцнення та збереження здоров'я кожної особи (Карпенко, 2013). На стан здоров'я населення впливають багато чинників. Як підтверджують фахівці, серед таких чинників важливу роль відведено рівню якості надання медичних послуг і залежному від цього рівню довіри пацієнтів до медичних працівників (Аніщенко, 2011).

У суспільстві відповідно до норм етики кожна особа має зберігати таємницю, довірену їй іншою особою. У сучасних умовах надання медичної допомоги проблема збереження лікарської таємниці стає дедалі гострішою та складнішою. В галузі медицини поняття таємниці має особливе значення, оскільки така таємниця містить відомості про стан здоров'я пацієнта, інтимну та сімейну сторони його життя (для лікувально-діагностичного процесу деякі факти особистого життя в процесі лікування пацієнт може повідомляти лікарю), а іноді і про його майбутнє (чи зможе він надалі працювати на своєму робочому місці, чи буде мати інвалідність тощо). Окрім того, науково-технічний прогрес у медицині породжує нові явища, яким необхідні свої етичні гарантії. Особливе значення має збереження в таємниці таких медичних заходів як корекція статі, штучне запліднення (Kuchynska та ін., 2020), трансплантація тощо. Разом з тим, українське законодавство не містить вимог щодо дотримання медичної таємниці під час застосування сурогатного материнства. У таких випадках виникає питання щодо правового режиму вказаної інформації та чи відноситься вона до медичної таємниці (Біланов, 2022). Не дивлячись на те, що наше національне законодавство визначає можливість розкриття інформації щодо медичного стану сурогатної матері, науковці стверджують, що таке розкриття є порушенням прав сурогатної особи, а також етичних і професійних обов'язків лікаря (Horner, Burcher, 2021).

Проте у нашій державі ще з моменту набуття незалежності незмінними є окремі негативні прояви функціонування системи охорони здоров'я, які збереглися з радянських часів. Такими проявами є авторитаризм у відносинах лікаря та пацієнта і як наслідок пов'язане з цим ігнорування прав останнього, безвідповідальність медичного персоналу, декларативність переважної більшості правових норм.

Важливе значення при встановленні кримінологічних факторів, які вплинули на встановлення кримінальної відповідальності за незаконне розголошення лікарської таємниці, є суспільна небезпечність такого діяння, його поширеність та рівень латентності. Свідченням високого ступеня суспільної небезпечності розголошення лікарської таємниці є передбачення законодавцем відповідальності за це діяння у розділі II Особливої частини Кримінального кодексу «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи». Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя та здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Проте суспільна небезпечність діяння не вичерпується важливістю суспільних відносин, на які воно посягає, і необхідним є встановлення наслідків, які можуть бути спричинені таким посяганням. Законодавець у ст. 145 КК передбачив відповідальність за незаконне розголошення лікарської таємниці, якщо воно спричинило тяжкі наслідки. Проте нормативно ніде не закріплено, які ж саме наслідки потрібно відносити до тяжких, тобто дане поняття є оціночним. Такими наслідками може бути суттєва шкода здоров'ю, а також моральна шкода. Однак досліджуване кримінальне правопорушення не має значної поширеності та має значний рівень латентності.

ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

Соціальні фактори показують відповідність криміналізації незаконного розголошення лікарської таємниці основним тенденціям державної і суспільної політики, рівню і характеру суспільної свідомості та стану громадської думки. Також соціальні фактори визначаються важливістю відносин, які забезпечують охорону інформації по стан здоров'я особи, інтимну та сімейну сторони її життя.

Світовою спільнотою проблема здоров'я зарахована до кола глобальних проблем, від вирішення якої навіть залежить подальше існування людства. Пріоритетним завданням кожної країни та її системи охорони здоров'я є забезпечення належного рівня здоров'я населення, на чому постійно акцентується увага у стратегічних документах міжнародного і національного рівнів. В Україні у 2007 році було навіть розроблено проект Закону «Про захист прав пацієнтів в Україні», в якому відводилося місце регламентації лікарської таємниці. Даний проект виносився на громадське і парламентське обговорення, проте до прийняття його Верховною Радою так і не дійшло.

Завданням та метою, які наразі поставлені перед сучасною системою охорони здоров'я України, є забезпечення населення якісною та доступною медичною допомогою згідно з рівнем технологічного розвитку, а також зміцнення та збереження здоров'я кожної особи (Карпенко, 2013). На стан здоров'я населення впливають багато чинників. Як підтверджують фахівці, серед таких чинників важливу роль відведено рівню якості надання медичних послуг і залежному від цього рівню довіри пацієнтів до медичних працівників (Аніщенко, 2011).

У суспільстві відповідно до норм етики кожна особа має зберігати таємницю, довірену їй іншою особою. У сучасних умовах надання медичної допомоги проблема збереження лікарської таємниці стає дедалі гострішою та складнішою. В галузі медицини поняття таємниці має особливе значення, оскільки така таємниця містить відомості про стан здоров'я пацієнта, інтимну та сімейну сторони його життя (для лікувально-діагностичного процесу деякі факти особистого життя в процесі лікування пацієнт може повідомляти лікарю), а іноді і про його майбутнє (чи зможе він надалі працювати на своєму робочому місці, чи буде мати інвалідність тощо). Окрім того, науково-технічний прогрес у медицині породжує нові явища, яким необхідні свої етичні гарантії. Особливе значення має збереження в таємниці таких медичних заходів як корекція статі, штучне запліднення (Kuchynska та ін., 2020), трансплантація тощо. Разом з тим, українське законодавство не містить вимог щодо дотримання медичної таємниці під час застосування сурогатного материнства. У таких випадках виникає питання щодо правового режиму вказаної інформації та чи відноситься вона до медичної таємниці (Біланов, 2022). Не дивлячись на те, що наше національне законодавство визначає можливість розкриття інформації щодо медичного стану сурогатної матері, науковці стверджують, що таке розкриття є порушенням прав сурогатної особи, а також етичних і професійних обов'язків лікаря (Hogner, Burcher, 2021).

Проте у нашій державі ще з моменту набуття незалежності незмінними є окремі негативні прояви функціонування системи охорони здоров'я, які збереглися з радянських часів. Одним із таких проявів є авторитаризм у відносинах лікаря та пацієнта і як наслідок пов'язане з цим ігнорування прав останнього, безвідповідальність медичного персоналу, декларативність переважної більшості правових норм. Корпоративність системи охорони здоров'я та спеціалізація медичної діяльності призвели до того, що законодавство у даній сфері носить переважно відомчий характер. Проте більша частина відомчих актів не підлягає офіційному оприлюдненню. Тому пацієнти практично не знають своїх прав, а тому і не можуть належним чином їх відстоювати. Якість охорони життя та здоров'я такої особи повністю залежить від волі лікаря (Куп та ін., 2012).

Звертаючись за медичною допомогою пацієнт розраховує на збереження лікарем у таємниці відомостей, отриманих під час надання такої допомоги. Проте досить часто бувають випадки, коли не отримавши згоду пацієнта під час проведення огляду лікар оголошує результати такого огляду, діагноз чи дані лабораторного дослідження у присутності інших пацієнтів. Хірург після операції без урахування волі хворого надає інформацію близьким та родичам щодо оперативного втручання і перспектив одужання. Медичний персонал по телефону повідомляє інформацію людям, які представляються членами родини пацієнта. У багатьох телепрограмах демонструються шоу із використанням медичної та іншої конфіденційної інформації. Загалом таких випадків наразі існує безліч, що свідчить про те, що морально-етичні принципи псується. Проте більша частина лікарів навіть не задумуються над тим, що розголошення без згоди пацієнта інформації, яка становить лікарську таємницю, вважається прямим порушенням прав пацієнта (Лугіна, Горбань, 2020). Подібна поведінка медичних працівників є не лише порушенням чинного

законодавства, вона деформує громадську свідомість та нівелює уявлення про моральні якості працівників даної сфери. Окрім того, більшість скарг на неналежне медичне обслуговування стосується не рівня компетенції медичних працівників, а психологічного аспекту відносин між лікарем та пацієнтом. Одним з основних складників даного конфлікту є саме розголошення даних про хворобу особи.

Побоювання пацієнтів про те, що інформація про їх хворобу та поставлений діагноз стане відомою широкому колу осіб, викликає недовіру до лікаря. Така ситуація має наслідком «запущення» і загострення хвороб та призводить до суттєвого погіршення стану здоров'я громадян України. Тому зазначене свідчить про безумовну важливість відносин, які забезпечують охорону інформації по стан здоров'я особи, інтимну та сімейну сторони її життя.

Особливістю лікарської таємниці, що відрізняє її від більшості морально-етичних норм та відносить до правових понять, є те, що її збереження гарантується законодавчо та забезпечується шляхом встановлення юридичної відповідальності, в тому числі кримінальної, за розголошення.

Лікарська таємниця, являючись особистою таємницею, що довіряється лікарю, належить до так званих професійних таємниць (Білецька, Ковальова, 2014). Проте іноді в інтересах держави чи за наявності суспільної необхідності лікарська таємниця може бути розголошена з метою запобігання негативним наслідкам (Білоус, 2020). Тобто існує нормативно передбачена правомірна можливість відступу від принципу збереження лікарської таємниці (Терешко, 2020). Підстави для розкриття медичної таємниці передбачені не лише в матеріальних, але також і у процесуальних джерелах права (Дічко та ін., 2019). Окрім того, іноді лікарі не доводять до відома пацієнтів у повному обсязі інформацію про стан їх здоров'я, щоб не погіршити їх стан внаслідок усвідомлення безнадійності діагнозу (Білецька, Ковальова, 2014).

Інформацію про стан здоров'я особи можна розглядати в двох аспектах: як інформацію про пацієнта і як інформацію для пацієнта. Лікарську таємницю (інформацію про пацієнта) варто відрізнити від медичної інформації (інформацію для пацієнта). Медична інформація передбачає відомості про стан здоров'я людини, історію її хвороби, про мету запропонованих досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання, які лікар зобов'язаний надати на вимогу пацієнта, членів його сім'ї або законних представників, за винятком випадків, коли така повна інформація може завдати шкоду пацієнту (Сліпченко, 2021). Тому вкрай важливо медикам та юристам знати особливості морально-етичних і юридичних аспектів дотримання лікарської таємниці.

Зазначене свідчить про досить високий рівень соціальної цінності відносин, які охороняються нормою ст. 145 КК. Проте суспільна небезпечність діяння не вичерпується важливістю суспільних відносин, на які воно посягає. Слід також встановити наслідки, які можуть бути спричинені таким посяганням. Законодавець у ст. 145 КК передбачив відповідальність за незаконне розголошення лікарської таємниці, якщо воно спричинило тяжкі наслідки. Проте нормативно ніде не закріплено, які ж саме наслідки потрібно відносити до тяжких, тобто дане поняття є оціночним.

Ще одним фактором, який свідчить про доцільність криміналізації розголошення лікарської таємниці, є кримінологічний. Фундаментальною ознакою кримінального правопорушення, яка повинна бути відображена у кримінологічних показниках, є суспільна небезпечність такого діяння. Важливе значення при встановленні кримінологічних факторів, які вплинули на встановлення кримінальної відповідальності за незаконне розголошення лікарської таємниці, є також поширеність даного кримінального правопорушення та рівень його латентності.

Суспільна небезпечність відповідно до традиційних уявлень полягає у тому, що діяння заподіює чи створює загрозу заподіяння шкоди суспільним відносинам. Суспільна небезпечність будь-якого діяння в першу чергу залежить від важливості, значущості суспільних відносин, на які воно посягає (об'єкта), та тих наслідків (шкоди, збитків), які настають (Пинаєв, 2001).

Варто зазначити, що законодавець передбачив відповідальність за незаконне розголошення лікарської таємниці у розділі II Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи». Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя та здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (Конституція України, 1996).

Важливе значення для встановлення суспільної небезпечності діяння має також поліоб'єктність відносин, яким заподіюється шкода, в результаті його вчинення. Надаючи характеристику поліоб'єктності відносин, які зазнають шкоди внаслідок незаконного розголошення лікарської таємниці, слід зазначити, що до таких відносин належать: 1) суспільні відносини, які забезпечують охорону конфіденційної інформації про стан здоров'я пацієнта, інтимну і сімейну сторони його життя; 2) суспільні відносини, що забезпечують честь та гідність особи (Тацій та ін., 2020).

Таким чином, зазначене свідчить про досить високий рівень соціальної цінності відносин, які охороняються нормою ст. 145 КК. Проте суспільна небезпечність діяння не вичерпується важливістю суспільних відносин, на які воно посягає. Слід також встановити наслідки, які можуть бути спричинені таким посяганням. Законодавець у ст. 145 КК передбачив відповідальність за незаконне розголошення лікарської таємниці, якщо воно спричинило тяжкі наслідки. Проте нормативно ніде не закріплено, які ж саме наслідки потрібно відносити до тяжких, тобто дане поняття є оціночним.

При розголошенні лікарської таємниці безпосередньо життю та здоров'ю людини не заподіюється шкода, а спричиняється шкода чи створюється загроза її заподіяння конституційним правам та свободам людини, її честі та гідності (Хімченко, 2022).

Однак потенційно внаслідок незаконного розголошення лікарської таємниці може бути спричинена суттєва шкода здоров'ю особи. Переживання пацієнта з приводу реакції оточуючих на відомості, які стосуються його здоров'я, інтимної та сімейної сторін життя, уже викликають страждання та можуть призвести до тривалої тяжкої депресії. У людей, які перебувають у депресивному стані, в два рази збільшується ризик виникнення хвороб серцево-судинної системи, інфаркту міокарда, остеопорозу. Під час депресії страждає і нервова система. Депресія порушує концентрацію уваги й інші процеси мислення, руйнує пам'ять. Депресивний стан впливає також і на сприйняття болю. Наприклад, людина, яка має хронічні болі у спині чи суглобах, у період депресії відчуває їх посилення.

При тяжкій формі депресії можлива навіть госпіталізація пацієнта, особливо якщо у нього проявляються ознаки суїцидальної поведінки. Депресія має наслідком підвищений ризик самогубств, тому такі пацієнти потребують негайного лікування. Проте, на жаль, сам по собі депресивний стан правоохоронні органи та суди не вважають тяжким наслідком у розумінні ст. 145 КК України (Постанова Семенівського районного..., 2012).

Розголошення лікарської таємниці заподіює особі і моральної шкоди, позаяк може негативним чином позначитися на її честі, гідності й репутації. Реакція суспільства на таку інформацію може полягати у засудженні особи, її відторгненні чи висміюванні невизначеним колом осіб або певною особою, чие ставлення не байдуже для потерпілого. Проте навіть якщо розголошена інформація не може викликати негативної реакції суспільства, це не свідчить про відсутність моральної шкоди для особи, якої вона стосується.

Виходячи із вищенаведеного можна зробити висновок, що незаконне розголошення лікарської таємниці заподіює не лише моральну шкоду, а й, у першу чергу, фізичну, яка полягає у погіршенні стану здоров'я і може спричинити навіть настання смерті (Карпенко, 2013).

Однією із складових кримінологічного фактору встановлення кримінальної відповідальності за будь-яке суспільно небезпечне діяння є також його поширеність. Як фактор криміналізації поширеність існує лише за наявності так званої відносної поширеності. Діяння, яке визнається кримінальним правопорушенням, з однієї сторони, повинне бути проявом певних загальних тенденцій, а не бути одиничним суспільним явищем. З другої сторони, не мають визнаватися кримінальними правопорушеннями надто поширені в суспільстві діяння, що мають масовий характер та більшістю громадян не сприймаються як кримінально протиправні. Як вважається у науці кримінального права, криміналізація надто поширених діянь, безумовно, була б дисфункціональною, оскільки результат перевершив би практичні можливості кримінальної юстиції, а тому стала б нормою безкарність діянь, які визнані кримінальними правопорушеннями.

При характеристиці поширеності незаконного розголошення лікарської таємниці, слід зауважити, що за офіційними даними досліджуване кримінальне правопорушення не має значної поширеності. Так, у 2013 році обліковано 4 кримінальні правопорушення за ст. 145 КК,

у 2014 році – 3; у 2015 році – 2; у 2016 році – 8; у 2017 році – 4; у 2018 році – 3; у 2019 році – 10; у 2020 році – 4; у 2021 році – 7; у 2022 році – 4; у 2023 році – 4¹.

Зважаючи на подібну статистику деякими політичними діячами висловлювалися пропозиції щодо декриміналізації даного кримінального правопорушення. Проте, як вірно відмітила Л. К. Карпенко, такий підхід у вирішенні проблеми протидії незаконному розголошенню лікарської таємниці не можна підтримати. Відсутність фактів засудження осіб за ст. 145 КК України в першу чергу пояснюється досить високою латентністю кримінальних правопорушень у медичній сфері, внаслідок чого неможливо відобразити дійсну картину масштабів даного кримінального правопорушення. Тому дані правопорушення залишаються або невиявленими, або невідомими правоохоронним органам, внаслідок чого не відображаються в офіційній кримінально-правовій статистиці. Окрім того, певні перешкоди у застосуванні ст. 145 КК створюють недосконалість її чинної редакції та недоліки у науковому тлумаченні цієї норми (Карпенко, 2013). Як наслідок, правоохоронці відмовляють у відкритті кримінального провадження, а відкриті кримінальні провадження закриваються у зв'язку з відсутністю ознак складу кримінального правопорушення.

Ситуація із статистичним обліком ускладнюється і тим, що працівники правоохоронних органів «щоб не псувати загальну картину» вбачаючи несприятливий прогноз на судовий розгляд справи не поспішають реєструвати кримінальне правопорушення. Тому велика кількість повідомлень про кримінальні правопорушення не відображається у статистичних звітах.

Суміжним зі ст. 145 КК складом кримінального правопорушення є ст. 132 КК, яка передбачає відповідальність за розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, та, як уже зазначалося, є спеціальною нормою. Проте норма ст. 132 КК, на відміну від ст. 145 КК, містить за конструкцією об'єктивної сторони кримінальне правопорушення з формальним складом, що значно полегшує її застосування на практиці.

Так, прикладом притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 132 КК є вирок Центрального районного суду м. Сімферополя від 22 січня 2013 року у справі № 122/9610/2012, відповідно до якого перевіркою було встановлено, що класний керівник на батьківських зборах розповіла про нового учня, який раніше виховувався в дитячому будинку. Мати одного з однокласників, яка працювала медсестрою у дитячому будинку, розповіла батькам про ВІЛ-статус хлопчика. Так як винна була медичним працівником, її було визнано винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 132 КК України (Вирок Центрального районного..., 2013).

Окрім того відповідно до існуючих вимог щодо форм звітності судів, у разі вчинення особою кількох кримінальних правопорушень облік ведеться за статтею КК, санкція якої передбачає більш суворе покарання. Так, розголошення лікарської таємниці одночасно може бути таємницею слідства і кваліфікуватися за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 145 та ст. 387 КК (Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування). Тяжкими наслідками розголошення відомостей, що становлять лікарську таємницю, можуть бути визнані серйозне загострення хвороби внаслідок переживань, самокалічення чи навіть самогубство потерпілого тощо. Заподіяння тяжких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень та самогубство не охоплюються ст. 145 КК та потребують додаткової кваліфікації за ст. 128 чи ст. 120 КК (Доведення до самогубства) (Завоюра, Кубальський, 2010).

На відсутність судової практики впливає і той факт, що за ст. 145 КК кримінальне провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення, тобто згідно з ч. 1 ст. 477 КПК розпочинається тільки на підставі заяви потерпілого (Кримінальний процесуальний кодекс..., 2012). Але особи, які постраждали від незаконного розголошення лікарської таємниці, досить часто не бажають знову пережити цю неприємну ситуацію та повідомляти відомості про стан свого здоров'я, інтимну та сімейну сторони життя адвокату, слідчому, прокурору, судді тощо.

Проте останнім часом в Україні усе більшого розповсюдження набувають факти розголошення лікарської таємниці (Плаксін, 1996), в тому числі не лише медиками.

¹ Наведені дані взяті зі щорічних звітів Генеральної прокуратури України. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat>.

Тут можна згадати ситуацію щодо отруєння у 2004 році Президента України Віктора Ющенка. У той час громадяни України були свідками широкого громадського обговорення стану здоров'я В. Ющенка. Лікарі та інші особи, які мали доступ до інформації про стан здоров'я глави держави, розповідали про особливості перебігу його хвороби не тільки слідчим Генеральної прокуратури, а й журналістам.

На особливу увагу заслуговує і рішення Печерського районного суду від 25 липня 2006 року. Так, Світлана Юрїївна Побережець – лікар анестезіолог-реаніматолог МКЛ № 2 м. Вінниці звернулася з адміністративним позовом до Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці і соціальної політики України, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України про визнання нормативно-правового акту (спільного Наказу адміністративних відповідачів «Про затвердження зразка, технічного опису листка непрацездатності та Інструкції про порядок заповнення листка непрацездатності») в частині розміщення у листку непрацездатності інформації про первинний та заключний діагноз особи та код захворювання відповідно до Міжнародної класифікації хвороб і причин смерті (МКХ–10) незаконним та таким, що не відповідає правовим актам вищої юридичної сили. Позивач обґрунтовувала свій адміністративний позов тим, що відповідно до нормативного акту, який оскаржується, установи охорони здоров'я мають обов'язок указувати в листку непрацездатності інформацію про стан здоров'я (діагноз) особи, якій видають листок непрацездатності. Потім такий листок непрацездатності подається за місцем роботи особи, внаслідок чого інформація про стан її здоров'я стає доступною значному колу осіб, чим порушуються положення ст. 32 Конституції України про заборону на збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу. Зважаючи на це позивачка С. Побережець стверджувала, що запис діагнозів у листку непрацездатності фактично призводить до розголошення конфіденційної інформації про особу. Печерський райсуд задовольнив позов, пославшись на ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод; статті 3, 19, 21, 22, 32, 55, 64, 68 Конституції України; статті 4, 6, 7, 8, 14, 40, 41 Основ законодавства України про охорону здоров'я; статті 285, 286 ЦК України; ст. 23 Закону України «Про інформацію» (Постанова Печерського районного..., 2006).

Відповідно до зазначеної постанови Печерського райсуду м. Києва спільним наказом Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 24 листопада 2006 року були внесені зміни до Інструкції про порядок заповнення листка непрацездатності. Тому наразі при видачі листка непрацездатності лікар вказує у ньому діагноз та шифр міжнародної класифікації хвороб виключно за письмовою згодою хворого (Інструкція про порядок..., 2004).

На сьогодні в Україні захист прав пацієнтів від незаконного розголошення лікарської таємниці здійснюється переважно в рамках цивільного судочинства. Проте цивільно-правовими заходами неможливо досягти відновлення прав потерпілих, оскільки заподіяна їм життю та здоров'ю шкода може мати і невідновлюваний характер. Окрім того, такі заходи не здатні чинити каральний вплив на винну особу. Тому існування в КК України ст. 145 «Незаконне розголошення лікарської таємниці» є кримінологічно зумовленим, хоча дана норма і потребує суттєвого вдосконалення.

ВИСНОВКИ

Зважаючи на особливості розголошення лікарської таємниці для встановлення соціальної обумовленості цього кримінального правопорушення доцільним та достатнім є аналіз соціальних та кримінологічних факторів його криміналізації. Соціальні фактори показують відповідність криміналізації незаконного розголошення лікарської таємниці основним тенденціям державної і суспільної політики, рівню і характеру суспільної свідомості та стану громадської думки. Також соціальні фактори визначаються важливістю відносин, які забезпечують охорону інформації про стан здоров'я особи, інтимну та сімейну сторони її життя. Окрім того, науково-технічний прогрес

у медицині породжує нові явища, яким необхідні свої етичні гарантії. Особливе значення має збереження в таємниці таких медичних заходів як корекція статі, штучне запліднення, трансплантація тощо. Проте у нашій державі ще з моменту набуття незалежності незмінними є окремі негативні прояви функціонування системи охорони здоров'я, які збереглися з радянських часів. Такими проявами є авторитаризм у відносинах лікаря та пацієнта і як наслідок пов'язане з цим ігнорування прав останнього, безвідповідальність медичного персоналу, декларативність переважної більшості правових норм. Важливе значення при встановленні кримінологічних факторів, які вплинули на встановлення кримінальної відповідальності за незаконне розголошення лікарської таємниці, є суспільна небезпечність такого діяння, його поширеність та рівень латентності. Свідченням високого ступеня суспільної небезпечності розголошення лікарської таємниці є передбачення законодавцем відповідальності за це діяння у розділі II Особливої частини Кримінального кодексу «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи». Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя та здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Проте суспільна небезпечність діяння не вичерпується важливістю суспільних відносин, на які воно посягає, і необхідним є встановлення наслідків, які можуть бути спричинені таким посяганням. Законодавець у ст. 145 КК передбачив відповідальність за незаконне розголошення лікарської таємниці, якщо воно спричинило тяжкі наслідки. Проте нормативно ніде не закріплено, які ж саме наслідки потрібно відносити до тяжких, тобто дане поняття є оціночним. Встановлено, що такими наслідками може бути суттєва шкода здоров'ю, а також моральна шкода. Однак досліджуване кримінальне правопорушення не має значної поширеності та має значний рівень латентності.

REFERENCES

- Anishchenko O. V. (Ed.). (2011). *The medico-demographic situation and the organization of medical assistance to the population in 2010: the results of the health care system and the implementation of the Program of Economic Reforms for 2010-2014 'Prosperous Society, Competitive Economy, Efficient State*. Kyiv: MOZ Ukrainy.
- Bilanov, O. S. (2022). Legal regulation of medical secrecy in contractual relations of surrogate motherhood. *Aktualni problemy vitchyznianoї yurysprudentsii*, 4, 18–23.
- Biletska, H. A. & Kovalova, Ya. O. (2014). Medical secrecy: legal, medical and deontological aspects. *Teoriia i praktyka pravoznavstva*, 2 (6). Retrived from: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/63583>.
- Bilous, T. (2020). The civil-law regime of protection of the right to secrecy about the state of health. *Yurydychnyi visnyk*, 4, 85–91.
- Borysov, V. I. (2003). A systematic approach in determining the grounds for a criminal ban. *Metodolohichni problemy pravovoi nauky: Proceedings of the international of science conference* (pp. 287–289). M. I. Panov, Yu. M. Hroshevyi (Eds.). Kharkiv: Pravo.
- Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996. № 254к/96-ВР. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. Ст. 141.
- Criminal Procedure Code: Law of Ukraine, No. 4651-VI (2012, April 13). Retrived from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
- Dichko, H. O., Aleksieiev, O. H., Anishchenko, M. A. & Hamburh, L. S. (2019). Medical confidentiality: the problem of conceptual content and the characteristics of cases of lawful disclosure. *Porivnialno-analitychne pravo*, 3, 126–129.
- Horner, C. & Burcher, P. (2021). A surrogate's secrets are(n't) safe with me: patient confidentiality in the care of a gestational surrogate. *Journal of Medical Ethics*, 47, 213–217. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/29899014/>.
- Hrynychak, S. V. (2011). *Criminal liability for illegal transplantation of human organs or tissues*. Kharkiv: Pravo.
- Instructions on the procedure for filling out the sick leave sheet: sealed. By order of the Ministry of Health of Ukraine, the Ministry of Labor and Social Policy of Ukraine, the Social Insurance Fund for Temporary Disability, the Social Insurance Fund for Industrial Accidents and Occupational Diseases of Ukraine, No. 532/274/136-oc/1406 (2004, November 3). Retrived from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1456-04#Text>.

- Karpenko, L. K. (2013). Criminal law enforcement of medical secrecy. *Candidate's thesis*. Kharkiv.
- Khimchenko, S. A. (2022). Criminal legal protection of medical secrecy: responsibility to modern requirements. *Pravova pozytsiia*, 4 (37), 246–250.
- Korobeyev, A. I. (1987). *Soviet criminal legal policy: problems of criminalization and penalization*. Vladivostok: Yzd-vo Dalnevostochnoho un-ta.
- Kuchynska, O. P., Kashyntseva, O. Yu. & Shchyhol, O. V. (2020). Current issues of legal regulation of surrogate maternity and enforcement of rights of surrogate mothers. *Wiadomości Lekarskie*, 73(12 p. II), 2871–2876.
- Kuts, V. M., Hizimchuk, S. V. & Yehorova, V. O. (2012). *Criminal liability for the illegal conduct of human experiments*. Kharkiv: Yurait.
- Kuznetsova, N. F. & Zlobin, G. A. (1976). Social conditionality of criminal law and scientific support for rule-making. *Sovetskoye gosudarstvo i pravo*, 8, 76–83.
- Luhina, N. A. & Horban, S. Yu. (2020). Moral and legal aspects of medicinal secrecy in Ukraine: prospects and methods of improvement. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 3, 323–326.
- Plaksin, V. (1996). Protection of medical secrecy and its solution in practice. *Pravo Ukrainy*, 1, 75–80.
- Pynaev, A. A. (2001). *Course of lectures on the General part of criminal law*. Book 1: About Crime. Kharkov: Yuryd. Kharkov.
- Resolution of the Pechersk District Court, No. 2-A-216-1/06 (2006, July 25). Retrived from: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1_06705-06#Text.
- Resolution of the Semenivsky District Court of the Poltava Region, case No. 1627/1706/12 (2012, December 18). Retrived from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/28088148>.
- Slipchenko, T. (2021). Medical confidentiality - legal basis of protection. *Aktualni problemy pravoznavstva*, 2 (26), 91–96.
- Tatsii, V. Ya., Borysov, V. I. & Tiutiuhin, V. I. (Eds.). (2020). *Criminal law of Ukraine. Special part*. Kharkiv: Pravo.
- Tereshko, Kh. (2020). Legal disclosure of medical confidentiality: some aspects. *Pravo Ukrainy*, 3, 97–108.
- Verdict of the Central District Court of Simferopol, case No. 122/9610/2012 (2013, January 22). Retrived from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/33251278>.
- Zavoiura, Ya. O. & Kubalskyi, V. N. (2010). Prospects for the improvement of the institute of criminal legal protection of medicinal secrecy in Ukraine. *Naukovyi visnyk Instytutu mizhnarodnykh vidnosyn NAU*, 2. Retrived from: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/issue/view/110>.

SOCIAL AND CRIMINOLOGICAL FACTORS IN THE INTRODUCTION OF CRIMINAL LIABILITY FOR DISCLOSURE OF MEDICAL SECRETS

Abstract. The article examines the social and criminological factors of criminalization of disclosure of medical secrets.

Social factors show that criminalization of unlawful disclosure of medical secrets is in line with the main trends of state and public. The social factors are also determined by the importance of relations that ensure the protection of information on the health status of a person, the intimate and family aspects of his/her life. It is found that scientific and technological progress in medicine gives rise to new phenomena that require their own ethical guarantees. Of particular importance is the secrecy of such medical procedures as sex reassignment, artificial insemination, transplantation, etc. However, in our country, since independence, some negative aspects of the health care system have remained unchanged, having been preserved from the Soviet era. Such manifestations include authoritarianism in the relationship between doctor and patient and, as a result, the disregard for the rights of the latter, irresponsibility of medical staff, and declarative nature of the vast majority of legal norms.

When establishing the criminological factors that influenced the establishment of criminal liability for unlawful disclosure of medical secrets, the social danger of such an act, its prevalence and level of level of latency. It is concluded that the high degree of public danger of disclosure of medical secrets is evidenced by the legislator's provision of liability for this act in Section II of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine "Criminal Offenses against of the Criminal Code "Criminal offenses against life and health of a person".

Accordingly to Article 3 of the Constitution of Ukraine, a person, his or her life and health, honor and dignity are recognized in Ukraine as the highest social value. It is substantiated that the social danger of an act is not limited to the importance of the social relations which it encroaches upon, and it is necessary to establish the consequences which may be caused by such encroachment. In Article 145 of the Criminal Code, the legislator has provided for liability for unlawful disclosure of medical secrets if it has caused serious consequences. However the law does not stipulate what kind of consequences should be classified as grave, i.e. this concept is evaluative. It has been proven that such consequences can be significant harm to health, as well as moral harm. It is established that the criminal offense under study is not widespread and has a significant level of latency.

Keywords: criminal offense, criminal liability, medical secret, social factors, criminological factors.

СОЦІАЛЬНІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА РОЗГОЛОШЕННЯ ЛІКАРСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ

Анотація. У статті досліджено соціальні та кримінологічні фактори встановлення кримінальної відповідальності за розголошення лікарської таємниці.

Соціальні фактори показують відповідність криміналізації незаконного розголошення лікарської таємниці основним тенденціям державної і суспільної політики, рівню і характеру суспільної свідомості та стану громадської думки. Також соціальні фактори визначаються важливістю відносин, які забезпечують охорону інформації по стан здоров'я особи, інтимну та сімейну сторони її життя. Виявлено, що науково-технічний прогрес у медицині породжує нові явища, яким необхідні свої етичні гарантії. Особливе значення має збереження в таємниці таких медичних заходів як корекція статі, штучне запліднення, трансплантація тощо. Проте у нашій державі ще з моменту набуття незалежності незмінними є окремі негативні прояви функціонування системи охорони здоров'я, які збереглися з радянських часів. Такими проявами є авторитаризм у відносинах лікаря та пацієнта і як наслідок пов'язане з цим ігнорування прав останнього, безвідповідальність медичного персоналу, декларативність переважної більшості правових норм.

Важливе значення при встановленні кримінологічних факторів, які вплинули на встановлення кримінальної відповідальності за незаконне розголошення лікарської таємниці, є суспільна небезпечність такого діяння, його поширеність та рівень латентності. Зроблено висновок, що свідченням високого ступеня суспільної небезпечності розголошення лікарської таємниці є передбачення законодавцем відповідальності за це діяння у розділі II Особливої частини Кримінального кодексу «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи». Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя та здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Обґрунтовано, що суспільна небезпечність діяння не вичерпується важливістю суспільних відносин, на які воно посягає, і необхідним є встановлення наслідків, які можуть бути спричинені таким посяганням. Законодавець у ст. 145 КК передбачив відповідальність за незаконне розголошення лікарської таємниці, якщо воно спричинило тяжкі наслідки. Проте нормативно ніде не закріплено, які ж саме наслідки потрібно відносити до тяжких, тобто дане поняття є оціночним. Доведено, що такими наслідками може бути суттєва шкода здоров'ю, а також моральна шкода. Встановлено, що досліджуване кримінальне правопорушення не має значної поширеності та має значний рівень латентності.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, лікарська таємниця, соціальні фактори, кримінологічні фактори.

Посилання на статтю: Байда А. (2024). Соціальні та кримінологічні фактори встановлення кримінальної відповідальності за розголошення лікарської таємниці. *Право та інноваційне суспільство*, 1 (22), 64–74. doi: [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2024-1\(22\)-6](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2024-1(22)-6)